

KONKURENCIJOS ŠILUMOS ŪKYJE NACIONALINIAI YPATUMAI

KTU Šilumos ir atomo energetikos katedros docentas

Dr. Valdas Lukoševičius

2018-02-14

Lietuvos centralizuoto šilumos tiekimo (CŠT) ūkyje per Nepriklausomybės laikotarpį vyko kai kurie įdomūs procesai: buvo ruošiamasi deginti garsiąją Venesuelos orimulsiją, kuri išgaravo „kaip dūmas“ su tam padarytomis investicijomis, pastatytos talpyklos „pigiam“ mazutui kaupti Gariūnuose (panaudotos Europos Sąjungos lėšos grąžintos atgal), investuotos didžiulės lėšos į vamzdynų atnaujinimą, tačiau skatinama naudoti alternatyvius šildymo būdus, privatūs investuotojai turėjo atpiginti šilumą naiviems vartotojams ir t.t. Paskutinis mados šauksmas - konkurencija šilumos gamyboje išgelbės šilumos vartotojus...

Tuom labai rūpinasi, taip vadinami, „nepriklausomi“ šilumos gamintojai (NŠG), kaip ir dera privačiam verslui, susibūrę į jų interesus ginančią asociaciją. Valstybės įstaigoms skundžiamasi dėl nevienodų konkurencijos sąlygų, šilumininkai kaltinami monopoliniu dominavimu ir t.t. Neatlaikiusi tokio spaudimo Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija (VKEKK) ruošiasi keisti iki šiol galiojusią šilumos supirkimo iš NŠG tvarką. Beje, dabartinė tvarka galioja iš esmės nuo 2003 metų. Kas gi atsitiko, kad ją prireikė keisti? Kodėl „nepriklausomi“ investuotojai aktyviai statė biokuro katilines, o dabar pradėjo skųstis? Ar nauja tvarka tikrai užtikrins mažesnes šilumos kainas? Ar nėra čia paslėptų interesų? Kokios gali būti tokių permainų ilgalaikės pasekmės šilumos ūkiui? Tokie ir panašūs klausimai turėtų kilti žmonėms, kurie nepasiduoda gražių lozungų vilionėms ir stengiasi „žvelgti giliau“.

Kaip yra dabar?

Elementari ekonomika veiklos sąnaudas skiria į pastoviąsias (būtinąsias įrenginių darbingumo palaikymui) ir kintamąsias (kurių dydis priklauso nuo produkcijos apimčių). Šilumos ūkyje kintamosios sąnaudos tai išlaidos kurui, elektrai, vandeniui ir pan. VKEKK nustato reguliuojamoms CŠT įmonėms ir vieną ir kitą kainos dedamąją kiekvieną mėnesį. Jeigu NŠG parduodama šiluma pigesnė negu šilumos tiekėjo kintamoji dedamoji, tai šilumos tiekėjas pats negamina šilumos, o ją tiesiog nuperka ir persiunčia šilumos vartotojams. Už gaunamą pastoviąją dedamąją šilumos tiekėjas rezervuoja NŠG įrenginius, kurie gali bet kada sugesti, papildomai gamina šilumą pikiniams jos poreikiams patenkinti, ruošia vandenį ir palaiko reikiamą slėgį bei temperatūrą vamzdynų sistemoje ir t.t. Taip užtikrinamas CŠT sistemos funkcionavimas, kokybiniai parametrai, plėtra ir panašiai. Tai yra valstybės kontroliuojama veikla, kurią nustato licenzijavimo sąlygos ir kiti teisės aktai, o jos užtikrinimui būtinąsias lėšas garantuoja valstybės įgaliota įstaiga – VKEKK.

Esama tvarka labai tenkino NŠG, kol CŠT įmonės turėjo nedaug biokurą naudojančių įrenginių, nes tuomet už biokuro šilumą tiesiog buvo mokama „dujų“ kaina (4-5 ct/kWh), o biokuro kaina (1-2 ct/kWh) garantavo NŠG labai greitą biokuro katilinių atsipirkimą. Pažymėtina, kad buvo stengiamasi kuo ilgiau palaikyti tokią „konkurenciją“ taikant „nacionalinius“ metodus.

Pavyzdžiui, Kaune buvo stengiamasi išlaikyti termofikacinės elektrinės „dujinių“ monopolį, Vilniaus šilumos tinkluose iki šiol yra labai menka nuosavo biokuro dalis, šilumos tiekėjų biokuro katilinių statybos buvo stabdomos teisminiais skundais, buvo bandoma daryti politinę įtaką ir t.t. Kai kurie privatūs CŠT sistemų operatoriai (per susijusias įmones) pradėjo statyti biokuro katilines ne savo valdomose CŠT sistemose, tačiau „už tvoros“ taip išvengdami valstybinio reguliavimo, pelno ribojimo ar sąnaudų kontrolės.

Greitai paaiškėjo, kad NŠG katilinės šildymo sezonu iš esmės nemažina šilumos kainų, jeigu pats šilumos tiekėjas neturi pigios šilumos šaltinių. Biokuro katilinių statybai stengiamasi panaudoti Europos Sąjungos skiriamas lėšas, kad sumažinti kapitalo kaštus. Subsidijų skyrimo procedūros ilgos ir sudėtingos, reikėdavo laukti naujų kvietimų paraiškoms ir panašiai, tad statybų procesas nebuvo labai greitas. Tuo pasinaudojo privatūs investuotojai, kurie puolė statyti analogiškas katilines „už tvoros“, parduodant biokuro šilumą tiesiog už „dujų“ kainą. Šis verslas pasirodė labai geras, nes pimosios nepriklausomos katilinės generavo didžiulį pelną ir skatino vis naujų NŠG objektų statybas. Atsiradus kelioms NŠG katilinėms vienoje CŠT sistemoje ir šilumos pasiūlai viršijant poreikį, pavyzdžiui, vasarą, pradėjo veikti konkurencija ir „nepriklausomos šilumos“ kainą tenka spausti žemyn. Tačiau galima atsigriebti žiemą, kai šilumos poreikis išauga kelis kartus ir išorinę šilumą galima parduoti už palyginti aukštą „gamtinių dujų kainą“. Tad nereguliuojamų NŠG tiekiamą šilumą paprastai žiemą pabrangsta net kelis kartus, lyginant su vasara – tai stebima, pavyzdžiui, Kaune. Dėl to miestuose, kur atsirado daug NŠG, prasidėjo dideli „vasarinės“ ir „žieminės“ šilumos kainų skirtumai. Tuoi tarpu stabiliai mažiausios šilumos kainos yra miestuose, kuriuose jokių NŠG nėra (Jonava, Mažeikiai, Šiauliai, Utena ir kiti). Kai šilumos tiekėjas, pavyzdžiui Kaune, pasistatė reikšmingos galios biokuro katilines ir taip palyginamąsias šilumos gamybos kainas sumažino beveik dvigubai, nepriklausomi šilumos gamintojai pradėjo skųstis, kad dirba nuostolingai, bankrutuoja ar panašiai. Valdžios institucijos sutrikę, ieško naujų sprendimų ir dabar tenka permąstyti konkurencijos veiksmumą šilumos ūkyje iš naujo.

Kaip bus?

VKEKK planuose numatoma, kad iš reguliuojamo šilumos tiekėjo bus atimama dalis „pastoviųjų“ pajamų ir jos perduodamos nepriklausomiems šilumos gamintojams, jeigu jų atitinkama dedamoji yra mažesnė. Tai vadinama konkurencija „pilnais kaštais“ arba kitaip „lygiavertė konkurencija“. Ką tai reiškia tikrovėje?

Pirmiausiai reikia įvertinti, kad šilumos poreikis CŠT sistemose atskirais mėnesiais labai nevienodas: šalčiausius 2 mėnesius poreikis išauga iki 5-7 kartų lyginant su vasaros mėnesiais. Taigi, realiai didelė dalis katilinių (NŠG ar CŠT) dirbs tik 1-3 mėnesius per metus. Tai yra, žiemos mėnesiais turi atsiimti lėšas už „prastovas“ kitais mėnesiais. Todėl VKEKK ir prognozuoja, kad dėl naujos tvarkos šilumos kainos iš esmės nesikeis.

Į šilumos kainos pastoviąją dalį įeina įrenginių nusidėvėjimo sąnaudos (panaudotų investicijoms lėšų, kreditų ar pan. apmokėjimui) ir pelnas (investicijų grąža prilyginta paskolų palūkanų dydžiui). Pažymėtina, kad gaminant šilumą iš biokuro pastovieji kaštai (ct/kWh) net kelis kartus didesni už paties biokuro kainą. Tai reiškia, kad atskirais mėnesiais konkurencijoje dėl šilumos gamybos ***aiškų privalumą turės anksčiausiai pastatytos katilinės*** ar elektrinės (ypač

nereguliuojamosios), kurių investicijos jau (beveik) susigrąžintos ir pastovieji kaštai maži (iš esmės, darbo užmokestis ir pelnas). Konkurencijos „pilnais kaštais“ principas: negaminsi šilumos - negausi pajamų. Vadinasi, vėliau statytos biokuro katilinės pasmerktos dirbti 1-3 mėnesius per metus ir greičiausiai vistiek bus nuostolingos ir negalės sugražinti paimtų kreditų, apmokėti palūkanų ir t.t. Žinoma, tai nepadės atsirasti naujiems šilumos gamintojams, o tai garantuoja, kad veiksmingos konkurencijos šalčiausiu laikotarpiu nebus. Tai nekokia žinia šilumos vartotojams. Dar blogiau jeigu viešojo sektoriaus įmonė, kuri neseniai panaudojo didelius kreditus biokuro katilinių ar elektrinių statybai, pavyzdžiui, laiduojant savivaldybei ar valstybei, nesugebės dėl „laukinės konkurencijos“ jų gražinti (šiuo metu tai keliasdešimt milijonų EUR). Tuomet, dar kartą, šiuos nuostolius teks „praryti“ eiliniams piliečiams. Pasižiūrėjus į Lietuvos didmiesčiuose pastatytų biokuro katilinių sąrašą ir palyginus datas kada jos buvo pastatytos ir kiek investicijų jau „atkalė“, darosi akivaizdu kas toje „lygiavertėje konkurencijoje pilnais kaštais“ krausis vėl gerą pelną, o kas su savo naujais ir efektyviais įrenginiais gali tapti dar keliais paminklais diletantizmui Lietuvos energetikoje.

O kaip su detalai reguliuojamos CŠT veiklos kokybės užtikrinimu, tęstinumu, plėtra? Kaip kogeneruoti elektrą tokiomis sąlygomis? Ar tikrai įvertintos visos aplinkybės? Ar atsižvelgta į kitų šalių patirtį, darant esmines permainas? Kiek ten kartų liaudies išmintis pataria pamatuoti prieš „nurežiant“?